

М.В. Григорчук, к.ю.н.,

позаштатний консультант Комітету Верховної Ради України
з питань національної безпеки і оборони, м. Київ

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація

У статті подається новітнє бачення форм і методів правоохоронної діяльності, спрямованих на досягнення і утримання достатнього рівня економічної безпеки держави. Проаналізовано дефініції «економічна безпека» і «правове регулювання». При дослідженні зазначених правових механізмів визначено проблемні питання в організації економічних процесів, дія яких концентрується на недопущенні переходу порогових значень рівня економічної безпеки в бік зниження, а також показано їх потенційний деструктивний вплив на стан саморегулювання і самовідтворення економіки. Окреслено головні реальні та потенційні загрози національній безпеці України в економічній сфері. Запропоновано внести зміни до законодавчої бази щодо усунення внутрішньоекономічних макрочинників, які містять реальну загрозу не тільки економічній безпеці, а й безпосередньо безпеці національній, державному суверенітету.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, загрози економічній безпеці, нормативно-правове регулювання, національні інтереси, економічні інтереси, правовий механізм.

М.В. Григорчук, к.ю.н.,

внештатный консультант Комитета Верховной Рады Украины
по вопросам национальной безопасности и обороны, г. Киев

НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЕКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Аннотация

В статье предоставлено новейшее видение форм и методов правоохранительной деятельности, направленных на достижение и удержание достаточного уровня экономической безопасности государства. Проанализированы дефиниции «экономическая безопасность» и «правовое регулирование». При исследовании указанных правовых механизмов определены проблемные вопросы в организации экономических процессов, действие которых концентрируется на недопущении перехода пороговых значений уровня экономической безопасности в сторону понижения, а также показано их потенциальное деструктивное влияние на состояние саморегулирования и самовоспроизводства экономики. Определены главные реальные и потенциальные угрозы национальной безопасности Украины в экономической сфере. Предложено внести изменения в законодательную базу по устранению внутриэкономических макрофакторов, содержащих реальную угрозу не только экономической безопасности, но и непосредственно безопасности национальной, государственному суверенитету.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная безопасность, угрозы экономической безопасности, нормативно-правовое регулирование, национальные интересы, экономические интересы, правовой механизм.

Miroslav V. Grygorchuk, Candidate of Laws,

Freelance Consultant of the Verkhovna Rada of Ukraine
Committee on National Security and Defence, Kyiv

LEGAL AND NORMATIVE REGULATION OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE

Annotation

The article deals with the latest vision of forms and methods of law enforcement, to achieve and maintain a sufficient level of economic security. The analysis definitions of "economic security" and "

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА І ПІДПРИЄМНИЦТВО

legal regulation" are analyzed. During the study of these legal mechanisms the problems in the organization of economic processes are identified, the effect of which is focused on preventing the transition threshold level of economic security to the downside, and shows their potential destructive impact on self-regulation and self-renewal of the economy. The main real and potential threats to the national security of Ukraine in the economic sphere are identified. It is proposed to amend the legislative framework to address domestic economic macro-factors containing a real threat not only to economic security but also directly to the national sovereignty.

Keywords: economic security, national security, threats to economic security, legal regulation, national interests, economic interests, legal mechanism.

Постановка проблеми. Розглядаючи ситуацію навколо категорії «економічна безпека», мусимо виділити той факт, що це поняття фактично стало трендом для політико-економічної касти України і слугує безпрограшним аргументом при обґрунтуванні необхідності проведення тих чи інших реформ в економіці чи будь-якій іншій сфері суспільного життя. Як правило, більшість з них мають відкрито популістський, а подекуди й лобістський характер, але лише фахівцям зрозумілі ті пагубні наслідки від недолугих соціальних або економічних ініціатив, які завдадуть, можливо, непоправних збитків, причому не відразу, а мають пролонговану, віддалену у часовому вимірі руйнівну дію.

Багато хто з відомих українських економістів і правників висловлювали своє бачення стосовно цієї економіко-правової категорії як суспільного явища з притаманними йому атрибутами часу, простору і руху. Понад те, дана категорія описана в законодавчих і підзаконних актах незалежної України, прийнято багато програм і стратегій, вербально спрямованих на порятунок і захист економічного суверенітету, однак проблема належного рівня економічної безпеки і досі не розв'язана.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом усього часу існування України як незалежної держави дослідження питань, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки, ніколи не втрачали наукової цінності й прикладного значення. Цією проблематикою переймалися такі відомі вітчизняні вчені, як А. Барановський, О. Бандурка, А. Берлач, В. Бойко, З. Варналій, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, Б. Данилишин, Л. Доля, Я. Жаліло, О. Користін, М. Корецький, В. Мунтіян, В. Олефір, Б. Пасхавер, Г. Пастернак-Таранущенко, Ю. Пахомов, В. Предборський, П. Саблук, А. Стівчатий, В. Шлемко, Л. Яремко.

Значний доробок у розвиток цієї тематики привнесли зарубіжні вчені-економісти Л. Абалкін, А. Алтухова, К. Баррет, І. Богданов, С. Глазьев, А. Городецький, Л. Лозовський, Ю. Одум, І. Петренко, Б. Райзберг, О. Стародубцева, С. Томас та ін.

Але навіть при тому, що феномен економічної безпеки держави уже глибоко вивчено й опрацьовано, все ж таки залишаються не дослідженими багато питань, які здійснюють могутній вплив на функціонування цього економіко-правового інституту на різних етапах державного будівництва.

Саме у цьому, як на нас, полягає основна наукова привабливість категорії економічної безпеки, оскільки стрімкі, більшістю не прогнозовані політико-економічні процеси як в Україні, так і в світі, вимагають адекватного реагування з боку державних інституцій на будь-які порушення стабільності у сферах економічної, а відтак і національної безпеки, супроводження якісної нормативно-правової керованості таких подій.

Тому кожен з науковців має право виразити своє бачення цієї ситуації, а також надати рекомендації щодо підвищення рівня економічної безпеки і пропонувати шляхи для досягнення стану ефективного нормативно-правового регулювання цієї сфери діяльності держави.

Мета статті – дослідити рівень правового забезпечення процесів функціонування і розвитку економіки України, визначити, чи здатна держава утримувати на достатньому рівні власну економічну безпеку.

Виклад основного матеріалу. Практика показує, що всі відомі підходи до дефініції економічної безпеки або надто широкі, або надто вузькі і, таким чином, рівною мірою віддалені від істини, бо практично нічого з того, про що йшлося і в наукових, і практичних розробках (законах і управлінських актах різних рівнів) не принесло прогнозованого результату стосовно досягнення стабільності в економіці та не виконало основного завдання – забезпечити належний рівень економічної безпеки.

Тому до цього часу невичерпним джерелом економіко-правових як прикладних, так і наукових пошуків залишається економічна безпека в усіх її значеннях і проявах як феномену в життєдіяльності держави України, основоположного чинника суспільного буття.

Не порушуючи вимог логічного закону достатньої підстави, у міру викладення матеріалу ми будемо шукати ті докази й аргументи для доведення істинності своєї точки зору на феномен економічної безпеки, якими беззаперечно будуть підтверджені або заперечені існуючі погляди науковців на цю надзвичайно складну економіко-правову категорію.

З огляду на мегазначення для держав світу чинника економічної безпеки, цілком зрозумілим є той факт, що кожна країна чи група країн (наприклад, Європейський Союз) опікується цими питаннями від перших днів їх утворення.

Відомо надзвичайно багато визначень поняття економічна безпека і кожне з них відображає національне бачення цього питання у контексті розбудови конкретної держави, розв'язання проблем економічного і соціального характеру як всередині країни, так і за її межами.

З метою розширення кола наукового пошуку ми проаналізували точки зору відомих вітчизняних і зарубіжних науковців на феномен економічної безпеки.

Так, на думку Л. І. Абалкіна, економічна безпека – це сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення [1].

О. М. Бандурка розуміє економічну безпеку як стан і можливість економічної системи протистояти небезпеці руйнувати її організаційну структуру і статус, а також перешкоджати досягненню цілей розвитку [2].

Академік Мунтіян В. І. визначає, що економічна безпека – це загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний і стабільний розвиток економіки держави, що включає механізм протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам [3].

Г. А. Пастернак-Таранущенко визначає економічну безпеку як стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому і в підвищенні добробуту її населення [4].

Б. А. Райхберг, Л. Ш. Лозівський, О. Б. Стародубцева розуміють цю категорію як створювані державою умови, котрі гарантують недопущення нанесення державі непоправних втрат від внутрішніх і зовнішніх економічних загроз [5].

І. М. Петренко вважає, що економічна безпека – це стан економіки держави, яка, по-перше, за структурними параметрами достатня для забезпечення існуючого статусу держави, її незалежності від зовнішнього тиску політичного і соціального розвитку, по-друге, здатна підтримувати рівень легальних доходів, які забезпечують абсолютній більшості населення добробут, який відповідає стандартам цивілізованих держав [6].

С. Томас розуміє цю категорію як... залежність економіки від впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів [7].

З усього наведеного вище бачимо, що для означення, так би мовити, меж економічної безпеки кожна держава, насамперед, виходить з тієї економічної ситуації, в якій перебуває. При цьому чільне місце займає стан нормативно-правового забезпечення відносин як економічного, так і соціального характеру. Тобто масштабність завдань в економічній сфері і їх спектральне розгалуження дзеркально відображають стан розвитку продуктивних сил і виробничих відносин конкретної держави, з якими вона підійшла до необхідності здійснення запобіжно-захисних правових й економічних заходів. Для України ці питання постали порівняно недавно, з моменту проголошення незалежності.

Отже, як вбачається з усього сказаного вище, головним завданням держави є забезпечення життєдіяльності суспільства. Така діяльність неминує повинна здійснюватися шляхом використання інститутів влади, а права – через нормативне регулювання. Останнє покликане бути

стабілізуючим і заспокійливим фактором завдяки принципам доцільності, волі і справедливості, які містяться у ньому.

Вітчизняне правознавство визначає правове регулювання як здійснення державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону і розвиток.

У загальній теорії права поняття правового регулювання суспільних відносин формулюється по-різному. Деякі автори, такі як В. М. Карельський, В. Д. Перевалов, визначають його як цілеспрямований вплив на поведінку людей і суспільних відносин за допомогою правових (юридичних) засобів [8].

П. М. Рабинович вважає, що правове регулювання – це здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку [9].

На думку О. Ф. Скакун, правове регулювання – це здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток [10].

Виділяються декілька ознак правового регулювання, а саме: 1) правове регулювання як різновид соціального регулювання; 2) за допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, яка має державно-владний характер, тобто в юридичних нормах вказує міру можливої та належної поведінки; 3) має конкретний характер, тому що завжди пов'язане з реальними відносинами; 4) має цілеспрямований характер: основна мета – задоволення законних інтересів суб'єктів права; 5) здійснюється за допомогою правових засобів, які забезпечують його ефективність [11].

Нормативно-правове регулювання економічної безпеки держави базується на положеннях Конституції України, де в статті 17 зазначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу [12].

До основоположних документів, які безпосередньо становлять нормативну базу для врегулювання питань, пов'язаних із забезпеченням економічної безпеки держави, ми відносимо:

- Конституцію України;
- Закони України: «Про національну безпеку України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом»; податкове та валютне законодавство; законодавство України про банкрутство, зовнішньоекономічну діяльність; Кримінальний, Кримінально-процесуальний, Цивільний, Цивільний процесуальний, Митний, Бюджетний, Господарський кодекси України;

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА І ПІДПРИЄМНИЦТВО

- укази та розпорядження Президента України;
- постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України;
- відомчі (згідно з компетенцією) нормативно-правові акти.

Перелічені вище документи утворюють систему законодавства, спрямовану на забезпечення правового регулювання відносин цієї сфери.

Згідно з ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» (зі змінами і доповненнями), на сучасному етапі головними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України в економічній сфері є:

- істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;
- ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;
- нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави;
- відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам;
- зростання кредитних ризиків;
- критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення;
- загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України;
- недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;
- критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;
- нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості;
- велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів;
- небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
- неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;
- критичний стан з продовольчим забезпеченням населення;
- неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання та відсутність активної політики енергозбереження, що створює загрозу енергетичній безпеці держави;

- «тінізація» національної економіки;
- переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними [13].

Надаючи важливого значення визначеним у даному Законі України викликам і загрозам національній безпеці в економічній сфері, необхідно взяти до уваги те, що всі перелічені загрози було визначено у 2003 році, тобто 10 років назад, а тому на часі переглянути перелік тих проблемних питань, які уже сьогодні становлять небезпеку для економічної стабільності України, її національної безпеки.

Аналіз внесених до цього Закону змін і доповнень показує, що їх з упевненістю можна назвати косметичними у вирішенні завдань економічної безпеки хоча б через те, що вони взагалі не торкалися основоположних питань, які лежать в основі функціонування державних інституцій, економічної системи, а також інших базових елементів національної безпеки.

Висновки з даного дослідження. На основі викладеного матеріалу можна зробити наступні висновки.

Вивчення криміногенної ситуації в економічній сфері держави показує, що відбулося кардинальне перегрупування основних економічних факторів, які безпосередньо впливають на стан економічної безпеки, у бік підвищення вразливості державного бюджету. Це пояснюється тим, що системне замирання економіки України прямо пропорційно впливає на наповнення бюджету і обернено пропорційно – на кількість протиправних посягань на бюджетні кошти. Спостерігається стійка тенденція з боку представників комерційних структур отримати бюджетне фінансування чи куплені за такі кошти товарно-матеріальні цінності. Вся ця процедура здійснюється за умови повернення уповноваженим з розподілу бюджетних видатків особам значних сум коштів у вигляді «відкатів» і отримання протиправної винагороди (хабарів). Таким чином, з одного боку, на бюджет держави непосильним у даний час ярмом накладається тягар щодо виконання її внутрішніх і зовнішніх завдань (що є природним з огляду на функції держави), з іншого боку, відбувається фактичне утримання цілої когорти різного роду пройдисвітів, які за використання тінювих і злочинних схем відмивання коштів жирують за рахунок народу України.

Іншою проблемою є майже повна відсутність промисловості і надмірне акцентування з боку держави уваги на розширення малого підприємництва. Через деформацію таких економіко-правових відносин між державою і громадянами створюється потужний прошарок підприємців, які багатіють не за рахунок вкладання своєї праці у вироблення продукту (товару) споживання, а лише за рахунок збільшення ціни куплених, у більшості випадків контрабандно ввезених товарів, тобто захоплюється спекуляція у її

класичному розумінні. Усе було би не так складно, якби не один надзвичайно важливий факт: підприємці за рахунок громадян (надбавки до ціни товару) і держави наживають казкові багатства, сплачуючи при цьому мізерні податки. Тобто порушено баланс між розміром отриманого підприємцем прибутку і сплаченим податком. Така ситуація є реальною загрозою не тільки економічній безпеці України, а, вочевидь, підриває національну безпеку, бо будь-які спроби держави зробити більш прозорим процес стрімкого збагачення окремих категорій громадян (тут уже не йдеться про корумпованих чиновників) буде зустрічати могутній супротив з боку тих, хто не хоче, щоб держава рахувала їхні прибутки (наприклад, податковий майдан, пенсійна реформа).

Всі означені питання потребують ґрунтовного вивчення, оскільки деформовані економіко-правові відносини у жодному випадку не сприятимуть налагодженню ефективної співпраці між державою і громадянами у напрямі забезпечення належного рівня економічної безпеки України. У цьому контексті видається життєво важливим з урахування економіко-політичної ситуації внести зміни до Законів України «Про основи національної безпеки України», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», Бюджетного і Податкового кодексів України та інших законодавчих актів, які безпосередньо впливають на стан забезпечення економічної, а відтак і національної безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. — 1994. — № 12. — С. 4–13.
2. Бандурка О. М. Основи економічної безпеки: підручник / Бандурка О. М. і ін. — Харків : Вид. Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. — 236 с.
3. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: монографія / В. І. Мунтіян. — К. : КВІЦ, 1999. — 464 с.
4. Пастернак-Таранущенко Г. А. Економічна безпека держави: статика процесу забезпечення / Г. А. Пастернак-Таранущенко. — К. : Кондор, 2002. — 302 с. (с. 29).
5. Современный экономический словарь / Райхберг Б.А., Лозовский Л.Щ., Стародубцева Е.Б. — М. : ИНФРА-М, 2002. — 480 с.
6. Петренко И.Н. Экономическая безопасность России: денежный фактор / И. Н. Петренко. — М. : Маркет ДС, 2003. — 240 с.
7. Thomas C. In Search of Security: The Third World in International Relations. — Boulder, 1987.
8. Теория государства и права: учебник / Под ред. В. М. Карельского и В. Д. Первалова. — М. : Норма-Инфра, 1998. — С.257.
9. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права та держави / П. М. Рабинович. — К., 1994. — С.144.
10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун. — Харків : Консум, 2001. — С. 488–489.
11. Поняття правового регулювання і його відмінність від правового впливу. Сфера, основні напрями і межі правового регулювання. Види, способи і типи прав [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-2254-1.html>.
12. Конституція України: зі змінами і доповненнями: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.]. — Х. : Весна, 2008. — 48 с.
13. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 черв. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 351.